

TA'LIM JARAYONIDA MOTIVATSIYANING PEDAGOGIK AHAMIYATI
PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF MOTIVATION IN THE EDUCATIONAL
PROCESS

Egamberganova Sevinchoy

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim jarayonida motivatsiyaning pedagogik ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot natijalari motivatsiyaning o'quvchilarning bilim olish, darsdagi faol ishtirok va umumiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Eksperiment davomida qo'llangan rag'batlantiruvchi strategiyalar ichki va tashqi motivatsiyani oshirishga yordam berdi. Tadqiqot pedagogik amaliyotda motivatsiyani uyg'otish va samarali qo'llash bo'yicha tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: motivatsiya, pedagogik ahamiyat, o'quvchilar, ta'lim jarayoni, rag'batlantiruvchi strategiyalar

Abstract: This article is dedicated to studying the pedagogical significance of motivation in the educational process. The study results showed that motivation significantly affects students' learning, classroom engagement, and overall development. Incentive strategies applied during the experiment helped enhance both intrinsic and extrinsic motivation. The study provides recommendations for activating and effectively applying motivation in pedagogical practice.

Keywords: motivation, pedagogical significance, students, educational process, incentive strategies

Аннотация: Данная статья посвящена изучению педагогического значения мотивации в образовательном процессе. Результаты исследования показали, что мотивация значительно влияет на обучение учащихся, их активность на уроках и общее развитие. Применяемые в эксперименте стимуляционные стратегии способствовали повышению как внутренней, так и внешней мотивации. Исследование предоставляет рекомендации по активации и эффективному применению мотивации в педагогической практике.

Ключевые слова: мотивация, педагогическое значение, учащиеся, образовательный процесс, стимуляционные стратегии

Kirish

Motivatsiya ta'lim jarayonida markaziy rol o'ynaydi va o'quvchilarning faoliyati, o'rganish natijalari hamda akademik yutuqlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [1, 2]. Motivatsiya o'quvchilarni maqsadlar qo'yishga, murakkab vazifalarda qat'iyat ko'rsatishga va mustaqil o'rganish strategiyalarini rivojlantirishga undaydigan ichki kuch sifatida qaraladi [3]. Pedagogik nazariyalarda motivatsiya ikki asosiy turga bo'linadi: ichki motivatsiya, ya'ni o'quvchining shaxsiy qiziqishi va intilishi natijasida yuzaga keladigan, va tashqi motivatsiya, ya'ni mukofotlar yoki e'tirof kabi tashqi omillar ta'sirida paydo bo'ladigan motivatsiya [4].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori motivatsiyaga ega o'quvchilar diqqatini jamlash, bilimni saqlash va muammoni hal qilish qobiliyatlarini yaxshiroq rivojlantiradi [5]. Shuningdek, motivatsiya nafaqat kognitiv rivojlanishga, balki o'quvchilarning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi va ta'limga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishiga yordam beradi [6]. O'qituvchilar motivatsiyani qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi: ular

o'quvchilarni rag'batlantiruvchi muhit yaratishi, maqsadli va foydali fikr-mulohazalar berishi, hamda o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashgan o'qitish usullarini qo'llashi zarur [7].

Shu bilan birga, pedagogik amaliyotda motivatsiyaning samarali qo'llash hali ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda [8]. Motivatsiyaning pedagogik ahamiyatini chuqur tushunish ta'lim jarayonida samarali o'qitish strategiyalarini ishlab chiqish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash va umr bo'yi ta'lim olishga rag'batlantirish uchun zarurdir [2, 9]. Ushbu maqolada motivatsiyaning ta'lim jarayonidagi roli tahlil qilinadi, uning o'quv natijalariga ta'siri o'rganiladi va pedagogik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Usullar

Ushbu tadqiqotda ta'lim jarayonida motivatsiyaning pedagogik ahamiyatini o'rganish maqsadida kross-sektsion va eksperimental metodlar birgalikda qo'llanildi [1, 2]. Tadqiqot Farg'ona viloyatidagi 5 ta umumta'lim maktabi va 2 ta oliy ta'lim muassasasida 2025 yil bahor semestrda o'tkazildi. Tadqiqotda jami 180 nafar o'quvchi va 25 nafar o'qituvchi ishtirok etdi. Tadqiqotning birinchi bosqichida o'quvchilarning ichki va tashqi motivatsiyasini aniqlash uchun "Academic Motivation Scale" (AMS) testidan foydalangan. Test 28 ta savoldan iborat bo'lib, har bir savolga 7 ballik Likert shkalasi asosida javob berildi [3, 4]. Keyingi bosqichda o'qituvchilar darslarda turli motivatsion strategiyalarni qo'lladi: maqsadli rag'batlantirish, ijobiy fikr-mulohaza, interaktiv faoliyat va jamoaviy ishlash [5]. Shu jarayonda o'quvchilarning darsdagi faol ishtiroki va bilim natijalari kuzatildi. Tadqiqot davomida o'quvchilar va o'qituvchilar bilan strukturaviy so'rovnoma va qisqa intervyular o'tkazildi, bunda motivatsiya omillari, darsdagi qiziqish va rag'batlantirish usullari haqida ma'lumotlar to'plandi [6]. Olingan ma'lumotlar SPSS 25.0 dasturida tahlil qilindi; deskriptiv statistika, korrelyatsiya tahlili va ANOVA usullari yordamida o'quvchilarning motivatsiya darajasi, yosh va jins bo'yicha farqlar aniqlandi [7, 8]. Tadqiqotning metodologik asoslari motivatsiya nazariyasi va pedagogik psixologiya tadqiqotlariga tayangan holda ishlab chiqildi, bunda ichki va tashqi motivatsiya omillari, shuningdek, pedagogik strategiyalarning samaradorligi tahlil qilindi [2, 9]. Ushbu usullar orqali ta'lim jarayonida motivatsiyaning o'quvchilarning bilim olish, faol ishtirok va umumiy rivojlanishiga ta'siri aniqlash imkoniyati yaratildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning motivatsiya darajasi ularning yoshiga, jinsiga va darsdagi faol ishtirokiga sezilarli darajada bog'liq. Olingan ma'lumotlar AMS testi va kuzatuv natijalari asosida tahlil qilindi. Umumiy 180 nafar o'quvchining motivatsiya ballari quyidagicha taqsimlandi: ichki motivatsiya o'rtacha 5,8 ball, tashqi motivatsiya o'rtacha 5,1 ballni tashkil etdi. Ayol o'quvchilar ichki motivatsiya bo'yicha erkaklarga nisbatan yuqori natija ko'rsatdi (5,9 ga 5,5 ball), shuningdek, darsda faol ishtirok qilgan o'quvchilar motivatsiya ballari yuqori bo'ldi.

Yosh bo'yicha tahlilda, o'rta maktab o'quvchilari (12–17 yosh) ichki motivatsiya bo'yicha 5,7 ball, tashqi motivatsiya bo'yicha 5,0 ballni ko'rsatdi. Kollej o'quvchilari (18–22 yosh) esa ichki motivatsiyada 5,9 ball, tashqi motivatsiyada 5,2 ballga ega bo'ldi. Shu bilan birga, eksperiment davomida o'qituvchilar tomonidan qo'llangan rag'batlantiruvchi strategiyalar o'quvchilarning darsdagi ishtirokini oshirdi va motivatsiya darajasini o'rtacha 0,6 ballga ko'tarishga yordam berdi.

Quyidagi jadval o'quvchilarning yosh va jins bo'yicha ichki va tashqi motivatsiya ballarini ko'rsatadi:

Jadval 1. O'quvchilarning yosh va jins bo'yicha motivatsiya ballari (AMS testi)

Yosh guruhi	Jins	N	Ichki motivatsiya (o'rtacha)	Tashqi motivatsiya (o'rtacha)	Faol ishtirok indeksi (%)
12–14	Ayol	40	5,8	5,1	78
12–14	Erkak	35	5,5	4,9	72
15–17	Ayol	30	5,9	5,2	81
15–17	Erkak	25	5,6	5,0	74
18–22	Ayol	30	6,0	5,3	85
18–22	Erkak	20	5,7	5,1	78
Jami	—	180	5,8	5,1	78

Natijalar shuni ko'rsatadiki, motivatsiya darajasi yosh va jinsga bog'liq bo'lib, ayol o'quvchilar va katta yoshdagi o'quvchilar ko'proq ichki motivatsiyani namoyon qilgan. Darslarda rag'batlantiruvchi strategiyalarni qo'llash o'quvchilarning faol ishtirokini oshirdi va ularning ichki va tashqi motivatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Ushbu natijalar pedagogik jarayonda motivatsiyani uyg'otish va uni qo'llashning ahamiyatini tasdiqlaydi [1–6].

Muhokama

Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida motivatsiyaning pedagogik ahamiyati va uning o'quvchilarning faol ishtiroki va bilim natijalariga ta'sirini tasdiqlaydi. AMS testi natijalari shuni ko'rsatdiki, ayol o'quvchilar ichki motivatsiya bo'yicha erkaklarga nisbatan yuqoriroq ball to'plashadi, bu avvalgi tadqiqotlar bilan mos keladi [1, 2]. Shu bilan birga, yosh bo'yicha tahlil shuni ko'rsatadiki, kattaroq yoshdagi o'quvchilar ichki motivatsiya darajasida ko'proq natija ko'rsatgan, bu ularning o'zini-o'zi tartibga solish va mustaqil o'rganish qobiliyati bilan izohlanadi [3].

Eksperimental bosqichda o'qituvchilar tomonidan qo'llangan rag'batlantiruvchi strategiyalar o'quvchilarning darsdagi faol ishtirokini oshirganligi kuzatildi. Interaktiv metodlar, jamoaviy ishlash va ijobiy fikr-mulohazalar o'quvchilarda ichki motivatsiyani faollashtirgan, tashqi motivatsiya esa mukofot va e'tirof orqali qo'llab-quvvatlangan [4, 5]. Bu natija pedagogik amaliyotda motivatsiyani uyg'otishning samaradorligini ko'rsatadi va o'qituvchilar uchun strategik tavsiyalar beradi.

Shuningdek, olingan ma'lumotlar yosh va jins farqlari bilan birga, pedagogik sharoit va dars usullarining ham motivatsiyaga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Masalan, darsdagi faol ishtirok indeksi yuqori bo'lgan guruhlarida motivatsiya ballari ham yuqori bo'lgan. Bu natija shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning faoliyatini rag'batlantirish va darslarni qiziqarli qilish ichki va tashqi motivatsiyani oshirishda muhim omil hisoblanadi [6, 7].

Bundan tashqari, natijalar pedagogik nazariya va ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar bilan hamohang bo'lib, motivatsiyaning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishga ta'siri aniqlandi [2, 3, 5].

Shu bilan birga, pedagogik jarayonda motivatsiyani uygʻotishning individual yondashuv talab qilishi, oʻquvchilarning ehtiyoj va qiziqishlarini hisobga olish zarurligi ham tasdiqlandi.

Ushbu tahlil pedagogik amaliyot uchun bir necha tavsiyalar beradi: darslarni interaktiv va qiziqarli qilish, oʻquvchilarga maqsadli va foydali fikr-mulohazalar berish, shuningdek, ragʻbatlantiruvchi strategiyalarni yosh va jinsga moslashtirish motivatsiyani oshirishda samarali boʻladi. Shu bilan birga, natijalar motivatsiya pedagogik ahamiyatini chuqur tushunish va taʼlim jarayonini optimallashtirishga imkon yaratadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot taʼlim jarayonida motivatsiyaning pedagogik ahamiyatini tahlil qilgan va uning oʻquvchilarning bilim olish, faol ishtirok va umumiy rivojlanishiga sezilarli taʼsir koʻrsatishini tasdiqladi. Natijalar shuni koʻrsatdiki, ayol oʻquvchilar ichki motivatsiya boʻyicha erkaklarga nisbatan yuqoriroq ballga ega boʻlib, kattaroq yoshdagi oʻquvchilar ham ichki motivatsiyada yuqori natija koʻrsatadi. Eksperimental bosqichda qoʻllangan ragʻbatlantiruvchi strategiyalar oʻquvchilarning darsdagi faol ishtirokini oshirdi va motivatsiya darajasini yaxshiladi.

Shu bilan birga, natijalar pedagogik jarayonda motivatsiyani uygʻotish va uni qoʻllashning muhimligini koʻrsatadi. Darslarni interaktiv va qiziqarli qilish, maqsadli va foydali fikr-mulohazalar berish, shuningdek, ragʻbatlantiruvchi strategiyalarni yosh va jinsga moslashtirish oʻquvchilarning ichki va tashqi motivatsiyasini oshirishda samarali boʻladi. Tadqiqot shuni ham tasdiqladiki, motivatsiya nafaqat kognitiv rivojlanishga, balki emotsional va ijtimoiy rivojlanishga ham taʼsir koʻrsatadi, bu esa taʼlim sifatini yaxshilash va oʻquvchilarda ijobiy munosabat shakllantirishga yordam beradi.

Natijalar pedagogik amaliyot uchun tavsiyalar beradi: motivatsiya pedagogik jarayonning ajralmas qismi boʻlib, oʻqituvchilar uchun individual yondashuv va ragʻbatlantiruvchi strategiyalarni qoʻllash zarurligini koʻrsatadi. Shu bilan birga, motivatsiyani doimiy kuzatish va baholash taʼlim jarayonini optimallashtirishga imkon yaratadi va oʻquvchilarda umr boʻyi oʻqish motivatsiyasini shakllantiradi.

References

1. Ryan, R.M., & Deci, E.L. *Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being*. American Psychologist. 2000;55(1):68–78.
2. Schunk, D.H., & Pintrich, P.R. *Motivation in Education: Theory, Research, and Applications*. 3rd ed. Pearson; 2014.
3. Wentzel, K.R. *Motivation in School: Theory, Research, and Practice*. Routledge; 2016.
4. Deci, E.L., & Ryan, R.M. *Intrinsic and Extrinsic Motivation from a Self-Determination Theory Perspective*. Contemporary Educational Psychology. 1985;25:54–67.
5. Wigfield, A., & Eccles, J.S. *Development of Achievement Motivation*. Academic Press; 2002.
6. Ames, C. *Classrooms: Goals, Structures, and Student Motivation*. Journal of Educational Psychology. 1992;84(3):261–271.
7. Pintrich, P.R., & Schunk, D.H. *Motivation in Education: Theory, Research, and Applications*. 2nd ed. Prentice Hall; 2002.

8. Dweck, C.S. *Self-Theories: Their Role in Motivation, Personality, and Development*. Psychology Press; 2000.
9. Zimmerman, B.J. *Attaining Self-Regulation: A Social Cognitive Perspective*. In: Boekaerts, M., Pintrich, P.R., Zeidner, M., eds. *Handbook of Self-Regulation*. Academic Press; 2000:13–39.